

GEOEKOLOŠKO VREDNOVANJE KALUĐERSKIH BARA NA TARI U FUNKCIJI ODRŽIVOG TURIZMA

¹Emina Muratović, Safet Muratović, ²Zoran Kričković

¹Geografski fakultetu u Beogradu

²Ministarstvo Odbrane

Izvod: *Geoekološko vrednovanje Kaluđerskih Bara na Tari obavljeno je metodom indeksa rekreacijskog potencijala i bonitacije. Temelji se na brojnim podacima (geomorfološkim, geološkim, hidrološkim, klimatskim, biogeografskim) prikupljenim višegodišnjim istraživanjima te na precizno definisanom načinu korišćenja. Problem istraživanja je usmeren na geoekološko vrednovanje Kaluđerskih Bara na Tari, kao i njihovo podvrgavanje sistemskoj analizi. Cilj vrednovanja je da se ustanovi u kojoj su meri Kaluđerske Bare na Tari, s obzirom na tip korisnika i aktivnosti, pogodne za turističko korišćenje. Vrednovane su na temelju fizičke pogodnosti, estetske, zdravstvene i edukativne vrednosti, podnošljivog kapaciteta prohodnosti i dostupnosti. Za svaki predeo, a posebno za onaj koji je od velike turističke privlačnosti, kao što su Kaluđerske Bare na Tari, posebno je važan kvalitetan i planirani menadžment. Svako planiranje korišćenja i upravljanja prirodnom sredinom (naročito u vezi sa turističkim i rekreacijskim aktivnostima), potrebno je planirati i usmeriti nameru i korišćenje tako da predeo bude maksimalno zaštićen i sačuvan za budućnost, a u isto vreme koristan čoveku. Planiranje i upravljanje određenim prostorom mora se zasnivati na dobrom poznavanju i prirodnih vrednosti i načina potencijalnog korišćenja.*

Ključne reči: *održivi turizam, održivi razvoj, geoekološko vrednovanje, prirodni resursi, Kaluđerske Bare na Tari*

Abstract: *Geoecological evaluation of Kaluđerske Bare on Tara Mountain is performed by the method of recreational potential and bonitation. It is based on numerous data (geomorphological, geological, hydrological, climatic and biogeographic) gathered during many years of research and on precisely defined usage. The problem of research is focused on geoecological evaluation of Kaluđerske Bare on Tara Mountain, as well as their submission to the systematic analysis. The objective of the evaluation*

Was to determine the extent to which Kaluđerske Bare on Tara Mountain is suitable for tourism purposes, regarding the type of users and activities. It is based on physical characteristics, aesthetic, health and educational values, carrying capacity, mobility and accessibility. For each region which of great tourist attraction, such as Kaluđerske Bare on Tara Mountain, is especially important quality and planned management. Every use and environmental management is needed to be planned in that way that the areas remain maximally protected and preserved for the future, but at the same time is surplus to the mankind. Land planning and land management must be based on good knowledge of natural values and potential use.

Keywords: *sustainable tourism, sustainable development, geoecological evaluation, natural resources, Kaluđerske Bare on Tara*

1. UVOD

Istraživanje u ovom radu predstavlja nastavak teorijskih i praktičnih rezultata iz naučno-stručnih radova, kao i stečenih iskustava iz geoekologije, kao važne oblasti u geografiji. Zadatak vrednovanja je definisati zahteve planiranog oblika korišćenja, te na osnovu toga odrediti stepen pogodnosti ili eventualna ograničenja područja. Turizam, kao industrijska grana, oslanja se, razvija i ostvaruje na primarnim vrednostima predela.

Planina Tara se nalazi u zapadnom delu Srbije i pripada unutrašnjem pojasu Dinarida i zauzima površinu od 183 km². Najviši vrh je Kozji rid sa 1.591 m. Kaluđerske Bare su udaljene od Bajine Bašte 16 kilometara i predstavljaju jugistočni deo Tare, kao i najpoznatiji turistički centar. Kaluđerske Bare predstavljaju centar Tare, visinsku oazu zdravlja, kreativnog rada, događaja, sportsko-rekreativnih aktivnosti i samog življenja na planini [1]. U nastavku rada biće predstavljene prirodne karakteristike, kao i geoekološko vrednovanje Kaluđerskih Bara na Tari u funkciji održivog turizma.

2. PRIRODNE KARAKTERISTIKE KALUĐERSKIH BARA

Klima Kaluđerskih Bara na Tari karakteriše se svežim prohladnim letom, dosta hladnom zimom i prilično neznatnim godišnjim kolebanjima temperature vazduha. Klima je izrazito planinska, leta sveža, a zime hladne sa dosta snega. Kiše su najčešće u maju. Najsuvlji meseci su jul i avgust, jesen je sunčana i toplija od proleća. Padavine su obilnije i češće u letnjoj polovini godine, naročito u kasno proleće. Zima na Tari je dosta snežna. Planinski vazduh podstiče jačanje imunološkog sistema organizma. Zbog svojih klimatskih osobenosti na Tari je omogućen razvoj kako zimskog, tako i letnjeg turizma. Mikroklimatski uslovi nekih delova ove planine odgovaraju karakteristikama vazdušne banje i pogodni su za lečenje bronhijalne astme, bronhitisa, anemije... Zbog povoljne klime i zabačenosti na Tari je opstao reliktni i endemiti balkanskog poluostrva Pančićeva omorika, kao i mnogi drugi sponemici prirode, blago rečeno živi fosili [2].

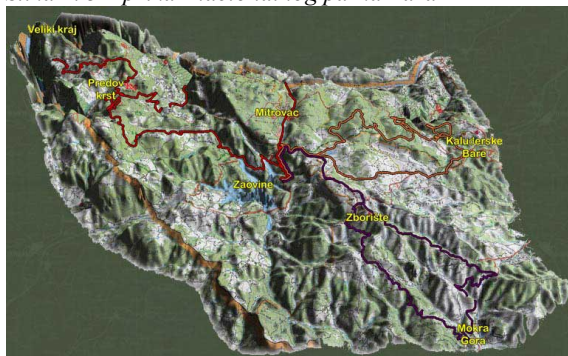
Tara pripada grupi podrinjskih planina i ima složenu geološku prošlost i raznoliku petrografsku građu. Terenskim istraživanjima obuhvaćena su tri sektora planine Tare (Kaluđerske bare, Mitrovac, Predov krst), koja se karakterišu specifičnim geomorfološkim, hidrološkim, klimatskim i biotičkim svojstvima koje mogu naći svoje mesto u razvoju eko-turizma. U geološkom smislu Taru odlikuje velika raznolikost. Brojne serije formirane su kroz veoma dug period, od najstarijih u paleozoiku, do najmlađih u savremenom dobu (aluvijumu). Najstariji su paleozojski i verfenski škriljci, a zatim slede srednjetrojaski krečnjaci, rožnaci i peščari, peridotiti, amfiboliti, tercijni slatkovodni sedimenti i deluvijalno-aluvijalne naslage [3].

Kaluđerske Bare se nalaze na jugoistočnim padinama planine Tare i nalaze se na nadmorskoj visini od 1059 metara. Teren se polako uzdiže prema severozapadu, gde se nalazi i najviši deo oko predela Kaluđerskih Bara – Kanjon. To je ujedno i kanjon reke Rače koja je najveća dolina planine Tare. Njeno izvorište predstavlja nekoliko potoka, koji polaze sa Kaluđerskih Bara. Klisurasto – kanjonska dolina reke Rače počinje od ušća potoka Sovljak, a strane, često stenovite, ponegde vertikalne, imaju i do 400 m visine (kod Sokolovice). Iznad rečnog korita i na zidovima litica uočavaju se pećinski kanali i jame. U ovom najinteresantnijem delu doline, Rača ima tipičan kanjonski izgled. U okolini doline reke nalaze se lokacije izuzetnih pejzažnih i ambijentalnih vrednosti. Idući od Kaluđerskih Bara makadamskim putem prema severozapadu, posle sat vremena hoda, nailazi se na Manastirske stanove i vidikovac koji su okruženi gustom

četinarskom šumom (najviše crnog bora) i odakle se pruža izuzetan pogled na dolinu i klisuru Rače. Od ove lokacije prema severu, ka manastiru Rača, kroz gustu bukovu šumu, vodi nekoliko staza. Ovaj sektor ima pogodnih lokacija za izlete i odmor, ali i za upoznavanje šumskih ekosistema. Poseban doživljaj za posetioce predstavlja prolazak kroz kanjonski deo doline Rače, koji je bogat brzacima i vodopadima (najpoznatiji vodopad Skakavac), jezercima i tesnacima [1].

Delovanje prirodnih faktora uslovalo je postojanje veoma raznolikog živog sveta na Tari. Brojne šumske fitocenoze, veoma složene sastava, floristički veoma bogate, s velikim brojem reliktnih i endemskih vrsta biljaka predstavljaju prave prirodne retkosti kao što su: monumentalna Pančićeva omorika, tisa, božikovina, maslinica, jeremičak, zlatna paprat, ciklama, šumska lincura i dr. Na krečnjačkoj podlozi rastu prelepe šume crnog, belog bora, crnog jasena, jele, cera, smrče i dr. Najveći deo planine je pod šumom sa 11.807 ha. U šumama Tare postoji više od 251 vrste gljiva, od kojih su 3 otrovne. Jedna od njih je Zelena pupavka – najopasnija gljiva Evrope. Najkarakterističnija biljna vrsta je svakako Pančićeva omorika (*Picea omorika*). U mnoštvu faune na Tari, izdvajaju se mrki medved, srna, lisica, zec, divlja svinja, vuk, divokoza i naročito lokalni endemiti Pančićev skakavac. Tara predstavlja utočište za preko 130 vrsta ptica, dok u vodama Nacionalnog parka živi 37 vrsta riba [4]. Zbog bogatstva vrsta kompleks Tare predstavlja pravi živi arhiv biljnog sveta karakterističan za veći deo Balkanskog poluostrva i rezervat genetskog fonda evropskog i planetarnog značaja [2].

Slika 1. 3D prikaz nacionalnog parka Tara

Izvor: www.tara-planina.com

3. VREDNOVANJE KALUĐERSKIH BARA NA TARI

Vrednovanje prostora je određivanje vrednosti, prirodne sredine u određenim područjima ljudskog delovanja. Vrednost predela – prostora, određena čovekovim stavom prema predelu, odnosno, vrednost predela je u velikoj meri određena onim što čovek u njemu radi i kako ga koristi [5]. Geokološko vrednovanje je kompleksan zadatak koji se temelji na interdisciplinarnom pristupu. U te svrhe se kod nas, a i u okruženju koriste različite metode, naročito *indeks rekreacijskog potencijala i bonitacija*. Indeks rekreacijskog potencijala i bonitacije koristi se u geokološkom vrednovanju i planiranju predela. Ova metoda je propisana u organizaciji Ujedinjenih Nacija „Food and Agriculture Organization“ 1976. godine u delu „Fremework for Land Evaluation“ [6].

Ocene i kategorije vrednovanog predela

OCENA PREDELA	KATEGORIJA PREDELA	BODOVI
10	Najvredniji deo	91-100
9	Veoma vredni deo	81-90
8	Pretežno vredni	71-80
7	Relativno vredni	61-70
6	Pretežno manje	51-60
5	Relativno	41-50
4	Pretežno nepogodni	31-40
3	Nepogodni delovi	21-30
2	Veoma nepogodni	11-20
1	Izrazito nepovoljni	1-10

Izvor: Bognar A., 1990.

Za ovaj metod je karakteristično da svaki predeo koji se vrednuje ima početnu vrednost u bodovima na koju se dodaju ili oduzimaju bodovi koji nam izražavaju korektivne osobine predela. Na osnovu dobijenog salda bodova predeo se pokazuju da Kaluđerske Bare na Tari imaju bonitetnu kategoriju 10, najvredniji deo predela, što je prikazano u tabeli br. 2.

klasifikuje u jednu od deset kategorija. Ovim metodama može se vršiti geokološko vrednovanje zaštićenih područja, reljefa, dolina, speleoloških objekata itd. [5]. Geokološko vrednovanje postaje jedan od najznačajnijih pravaca i jedno od najperspektivnijih polja u vrednovanju prostora.

3.1. Kriterijumi vrednovanja i rezultati dobijeni vrednovanjem

Stepen pogodnosti Kaluđerskih Bara za turističko korišćenje određen je na temelju njihove fizičke pogodnosti, estetske vrednosti, podnošljivog kapaciteta, prohodnosti i dostupnosti Kaluđerskih Bara. Svakoj kategoriji dodeljeni su pozitivni i negativni korektivni bodovi. Na osnovu ovih razmatranja određena je bonitetna kategorija Kaluđerskih Bara na Tari [1].

Fizička pogodnost je pogodnost predela za pojedini tip turističkog korišćenja prema morfologiji i dimenzijama. Razuđeni reljef Tare je pogodan za turističku izgradnju, jer postoje dobri uslovi za lociranje turističkih objekata. Na mestima blagih padina, prevojima i erozionim proširenjima, postoje lokaliteti koji su veoma osunčani i zaklonjeni od vetrova. Tokom zimskog perioda povoljni su uslovi za sankanje, nordijsko i početničko skijanje. Mogućnosti alpskog skijanja su ograničene zbog visinske razlike od svega 400 metara i dužine staza koje ne prelaze ni 2 km. Reljef Tare ima pogodna rekreativna svojstva, jer mali nagibi pogoduju šetnji, jahanju, različitim sportskim igrama, korišćenju trim staze i slično [1]. Estetska vrednost određena je „spособноšću“ predela da svojom lepotom privuče posetitelje. Budući da je ovaj kriterijum podložan subjektivnosti, težilo se da se pri vrednovanju odaberu što je moguće objektivniji kriterijumi (šire prihvaćeni kriterijumi privlačnosti). Za što objektivniji pristup najbolje bi bilo odrediti privlačne elemente na temelju ankete velikog broja ispitanika. Pritom, uvažavala se „spособnost“ Kaluđerskih Bara da svojom lepotom privuče posetioce. Izuzetan splet prirodnih bogastava na jednom mestu, prožet objektima za odmor i rekreaciju doprinose izuzetnim vrednostima koje Kaluđerske Bare poseduju. Malo je mesta koja su i pored izgrađenih objekata uspele da zadrže svoju iskonsku, nepromenjenu vrednost i čiji su se izgrađeni objekti u pravom smislu stopili sa predelom [1].

Metoda bonitacije određuje se na osnovu vrednovanja fizičke pogodnosti, estetske i naučno-obrazovne vrednosti, podnošljivog kapaciteta, prohodnosti i dostupnosti. Na osnovu datih kriterijuma geokološkog vrednovanja Kaluđerskih Bara, izvršeno je bodovanje istih. Rezultati

Kao dodatni kriterijumi dodani su zdravstvena i edukativna vrednost, koje se na pristupačan način mogu predstaviti posetiocima. Rastuća zagađenost urbane sredine i savremeni način življenja sa lošim navikama, kao i ograničenim kretanjem, odnosno fizičkom aktivnosti, upućuje nas da tražimo i iskoristimo rekreativne, zdravstvene, turističke i druge potencijale, nezagađene zdrave sredine planinskog tipa, koja prilagođena i stručno vođena ima izuzetno povoljan utisak na ljudski organizam. Tako se i formirala medicinska klimatologija koja je interdisciplinarna oblast i proučava uticaj klime na zdrav i bolestan organizam [8]. Povoljni klimatski uslovi sa velikim brojem sunčanih dana, izuzetan pejzaž i zdrava životna sredina pružaju sve uslove za prijatan odmor, rekreaciju i rehabilitaciju. Kaluđerske Bare izuzetno pogoduju lečenju bronhijalne astme, hroničnom bronhitisu, anemiji i slično. Planinski reljef izuzetno doprinosi poboljšanju psiho-fizičkog stanja i kao takav preporučuje se svima onima koji su iscrpljeni, umorni i pod stresom koji nam donosi svakodnevnicu. Reljef koji je dosta diseciran, sa dosta crta i kosa, utiče na smirenje organizma i pogodan je ne samo u psihičkoj terapiji, već i svima onima kojima je odmor neophodan. S toga su Kaluđerske Bare odlično mesto za lečenje datih bolesti i preporučuju se svima onima koji žele da poprave svoje zdravstveno stanje.

3.2. Turističko-geokološki potencijal predela Kaluđerske bare

Kao privredna delatnost koja najmanje od svih uništava prirodne resurse turizam je jedina izričito prihvaćena delatnost na Tari. U planinskim uslovima turizam je zainteresovan da čuva i unapređuje prirodne resurse, jer su im njegova „sirovina“ uslov za sticanje dohotka. Početak organizovanijeg bavljenja turizmom na Tari upravo je i vezan za ovu lokaciju. Prvi je to počeo iguman manastira Rače Zaharije Milekić koji je podigao prvi smeštajni kapacitet na Tari zvani „Stanovi“, u periodu između dva svetska rata.

Kaluđerske Bare imaju izvanredne uslove za razvoj skoro svih oblika rekreativnih aktivnosti, odnosno turizma. Nacionalni park Tara je poznato i tradicionalno letnje i zimsko rekreativno područje. Povoljni klimatski uslovi, veliki broj sunčanih dana, srednja visina oko 1000 metara i prirodne lepote pružaju sve uslove za prijatan boravak, šetnje i planinarenje; veliko jezero na Drini i u dolini Rzava za sportove na vodi; brdske padine i valoviti tereni za zimske sportove, a bogatstvo raznovrsnom divljači za lovni turizam. Veći broj odmarališta, planinarskih i lovačkih kuća, smeštaj u domaćoj radinosti omogućava boravak različitim kategorijama posetilaca. Za njih na Kaluđerskim Barama postoje i

sportski tereni, bazeni i šetališta, a za planinare i ostale ljubitelje prirode obeležene planinarske i šetne staze. Danas se na Kaluđerskim barama nalaze savremeni hoteli „Omorika“, „Beli Bor“, depadans Javor, a pored njih nalaze se lepo uređeni privatni kapaciteti sa sobama različitih kategorija. Na Kaluđerskim Barama nalazi se nekoliko privatnih trgovinskih radnji i pošta, a nešto dalje je i benzinska pumpa. U blizini hotela lociranih na predelu Kaluđerskih Bara izgrađeni su za potrebe savremenog turizma sportsko-rekreativni objekti na otvorenom prostoru: igralište za male sportove, dečija igrališta, trim staza dužine 1.600 m, sa sportskim spravama, ski tereni, teniska igrališta, travnato fudbalsko igralište, koje omogućava kvalitetne visinske pripreme sportskih ekipa i 10 km uređenih šetnih staza u borovoj šumi. Na Kaluđerskim barama postoje uređene pešačke staze, kao i staze za skijanje i sankanje. U zimskom periodu gosti mogu da skijaju na ski stazama koje se nalaze na nadmorskoj visini od 1.000 metara. Tu su i dva ski lifta, jedan za decu, dužine 150 m i drugi za skijaše rekreativce, dužine 450 m [9]. Vidikovac Crnjeskovo nalazi se na oko 30 minuta pešačenja od hotela „Omorika“. Sa ovog vidikovca može se videti Bajina Bašta i manastir Rača. Naspram vidikovca se vide plato Sokoline i stene kanjona reke Rače, koji je nastanjen divkozama i medvedima, kao i gde se gnezdi jedini preostali par Suvog orla.

Kilometri asfaltnih i vrlo dobrih puteva na Tari omogućavaju vožnju biciklom u svako doba godine, bez obzira na vremenske uslove. JP NP Tara je uradio mapu biciklističkih staza koje prolaze kroz najlepše delove Nacionalnog parka. Ljubitelji jahanja mogu da uživaju obilazeći lepote Tare na konjima [9]. Na Tari je osnovana mini ergela jahaćih konja koja se nalazi na Kaluđerskim Barama, u blizini Manastirskih stanova. Za početnike je organizovana i škola jahanja. Tara, kao jedna od naših najlepših planina, pruža izuzetne uslove za planinarenje i veoma je interesantna ljubiteljima ove aktivnosti u prirodi. U Nacionalnom parku Tara markirano je 18 planinarskih staza sa ukupnom dužinom od preko 120 km. Lov u NP Tara je uvek organizovan i usklađen sa planskim dokumentima. U šumama Tare ima oko 40 medveda, 300 divokoza, 320 srna i oko 40 divljih svinja. Dozvolu za lov, vodiče i transport divljači na druga područja, odobrava Služba za zaštitu i unapređenje lova i ribolova JP Nacionalni park Tara[1].

Tabela 2. Rezultati vrednovanja Kaluđerskih Bara na Tari

Korektivne vrednosti		Korektivni bodovi	Stanje
Dostupnost	- asfaltnim putem	0	0
	- makadamskim putem	-5	
	- poljskim putem	-10	
Položaj	- u neposrednom šumskom okruženju	+5	+15
	- u neposrednoj blizini reke ili jezera	+5	
	- u neposrednoj blizini arheoloških lokaliteta	+5	
	- u neposrednoj blizini kulturno-istorijskih spomenika	+5	
	- u oraničnom okruženju	-5	
	- u kotlini	-5	
	- u ravnicima	-5	
Broj stanovnika	<1.000	-10	-10
	1.000-10.000	-5	
	>10.000	0	
Uslužne funkcije	- sa prodavnicom mesovite robe	0	+15
	- bez prodavnice mesovite robe	-10	
	- prodavnice pekarskih proizvoda i brze hrane	+5	
	- benzinska pumpa	+5	
	- sa ugostiteljskim objektima	0	
	- bez ugostiteljskih objekata	-5	
	- sa mogućnošću noćenja	0	
	- bez mogućnosti noćenja	-10	
	- sa mogućnošću iznajmljivanja jahaćih konja	+10	
	- bez mogućnosti iznajmljivanja jahaćih konja	-10	
	- sa mogućnošću korišćenja sportskih terena	0	
	- bez mogućnosti korišćenja sportskih terena	-10	
	- sa mogućnošću korišćenja ski staza	0	
	- bez mogućnosti korišćenja ski staza	-10	
	- sa mogućnošću korišćenja ski lifta	0	
- bez mogućnosti korišćenja ski lifta	-10		
Verski objekti	- bez	-5	+5
	- do jednog	0	
	- više od jednog	+5	
Pešačke staze	- na < od 30 minuta hoda	+10	+10
	- na > od 30 minuta hoda	-10	
	- na nagibu < od 5°	0	
	- na nagibu od 5-10°	-10	
	- na nagibu > od 10°	-15	
	- bez pešačkih staza	-20	
UKUPNO:			135

Izvor: Istraživanje sproveda i tabelu izradila Muratović E., 2014

Tabela 3. SWOT analiza Kaluđerskih Bara na Tari

Snage	Slabosti	Mogućnosti	Prepreke
-očuvanost biodiverziteta	-divlja gradnja	-rekreacija i omor	-neadekvatna putna infrastruktura
-bogastvo vegetacije	-bacanje smeća na nedozvoljenim mestima	-eko kampovii ekološka istraživanja	-nedovoljan broj ski liftova
-bogastvo šuma (smrča, jele, Pančičeve omonke, cmog i belog bora)	-objekti divlje gradnje nemaju kanalizaciju	-škole u prirodi	-objekti divlje gradnje narušavaju izgled i lepotu Kaluđerskih Bara
-područje od značaja za faunu leptira	-putna infrastruktura je zastarela	-eko-turizam	-na dovoljan broj korpiza odlaganje otpada
-bogastvo faune ptica	-nelegalno korišćenje krečnjaka za proizvodnju kreča	-visokokvalitetne hrane	-nedostatak ljudske svesti
-brojni vidikovci klimatske karakteristike odgovaraju tipu vazdušne banje		-lekovitog bilja	
-sportsko-rekreativni objekti (trn staza, teniski tereni, travnato fudbalsko igralište)			
-uređene pešačke staze			
-staze za skijanje i sankanje			

Autor: Muratović E., 2014

4. ZAKLJUČAK

U datom radu predstavljeno je geokološko vrednovanje predela Kaluđerskih Bara na planini Tara, koje je vrednovano metodom indeksa rekreacijskog potencijala i bonitacije. Iz priloženog, može se zaključiti da su Kaluđerske Bare jedan od retkih predela, gde čovek može da se u iskonskoj

prirodi odmori, da oseti tišinu i mir, u raskoši i bujanju raznih oblika života. Neka od naselja koja se nalaze na Tari, posetiocima mogu priuštiti pravu idilu planinskog sela, ali i omogućiti raznolike aktivnosti. Ovakva očuvana sredina idealna je za razvoj održivog eko-turizma, čiji je oblik zasnovan na prirodi i principima održivog razvoja. Da bi ova oaza, gotovo nedirnete prirode, ostala i za budućnost, jedno od rešenja može biti eko-turizam, kao odgovorno boravljenje u prirodi, kojim se čuva životna sredina i podržava blagostanje lokalnog stanovništva. Eko-turizam mora da promoviše očuvanje prirode, uz kontrolisani broj posetilaca i uz njihovu korisnu aktivnost (korist za lokalnu sredinu, ali i za posetioce), ali i aktivnost lokalnog stanovništva.

Povoljni klimatski uslovi sa velikim brojem sunčanih dana, izuzetan pejzaž i zdrava životna sredina pružaju sve uslove za prijatan odmor, rekreaciju i rehabilitaciju.

Kao najveću opasnost po uništavanje ove prirodne lepote predstavlja divlja gradnja, koja za uzrok ima potencijalno zagađenje zemljišta, pošto nije izgrađena adekvatna infrastruktura. Takođe, postojeća putna mreža nije razvijena i do većine turističkih kompleksa. I pored ovoga, estetska vrednost, kao i dodatni sadržaji koje nudi predeo Kaluđerskih bara u velikoj meri je doprineo tome da je predeo Kaluđerskih bara svrstan u bonitetnu vrednost najvredniji deo predela. Zbog svega navedenog potrebno je uložiti napor da se ove odlike sačuvaju za buduće generacije, u skladu sa principima održivog razvoja.

5. LITERATURA I IZVORI PODATAKA

- [1.] Muratović E. (2014): „Geokološko vrednovanje Kaluđerskih Bara na Tari“, seminarski rad na doktorskim studijama, Geografski Fakultet, Beograd.
- [2.] Muratović E. (2008): „NP Tara“, seminarski rad, Geografski Fakultet, Beograd.
- [3.] Plavša J., Savić S. (2005): „Eko-turizam planine Tara“, naučni rad na simpozijumu sa međunarodnim učešćem Srbija i savremeni procesi u Evropi i Svetu, 26. i 27. maj 2005. godine, str. 753-759, Tara.
- [4.] www.tara-planina.com
- [5.] Pecelj M. (2013): „Osnove Geokologije“, skripta za studente Geografskog Fakulteta, Geografski Fakultet, Beograd.
- [6.] www.fao.org
- [7.] Bognar, A. (1990). „Geomorfološke i inženjersko-geomorfološke osobine otoka Hvara i ekološko vrednovanje reljefa“, Geografski glasnik, 52: 49-65.

- [8.] Lješević M., Janićević S., Jovanović B. (2009): „Antropoekologija sa osnovama medicinske ekologije“, Praktikum, Univerzitet Singidunum, Fakultet za primenjenu ekologiju „Futura“, NVO „Ekorizik“, Beograd.
- [9.] www.hotelitara.mod.gov.rs